

מאויב לאוהב - הרהורים בשלהי המלחמה

למה לא די לנו להצליח, לנצח - להשיג? למה לנו זקוקים לאישור? למה לנו מחפשים את ההערכה והאהבה של אלו שעמדו מולנו? היש כאן חסך פסיכולוגי בלבד? חוסר בטחון עצמי? האם נוכל למצוא בדברי החכם פתח פתרון -

משלי פרק טז

(טז) בְּרָצוֹת ה' דַּרְכֵי אִישׁ גַּם אוֹיְבָיו יִשְׁלַם אֹתוֹ:

איזה רמז, איזו הבטחה לנו מבקשים למצוא בהשלמת אויבנו? האם זו הפרשנות הנכונה לפסוק? מה היחס בין שני חלקיו? ראו למשל את הפירוש הזה:

ראשית חכמה שער הענוה פרק רביעי

אם כפפת יצרך לעשות שונאך אוהבך מבטיחך אני שתעשה שונאך אוהבך, דכתיב (משלי טז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו.

לתפיסה הזו יש תשתית במגוון הפירושים של חז"ל לתואר גבור הגבורים:

מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן נוסחא א פרק כג ד"ה בן זומא

איזהו גבור שבגבורים זהו הכובש את יצרו שנאמר טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר (משלי ט"ז ל"ג) וכל הכובש את יצרו מעלין עליו כאלו כבש עיר מלאה גבורים שנאמר עיר גבורים עלה חכם [ויורד עוז מבטחה] (שם כ"א כ"ב) ואין גבורים אלא גבורי תורה שנאמר גבורי כח עושי דברו [לשמוע בקול דברו] (תהלים ק"ג כ'). ויש אומרים זה מלאכי השרת שנאמר מלאכיו גבורי כח (שם שם). ויש אומרים מי שעושה שונאו אוהבו:

מה מבחין בין גבור שבגבורים לבין גבור סתם? מה מצרף את את שלושת הסוגים [נכבש היצר, מלאך, עושה שונאו אוהבו] לכלל ספור שלם על גבורת הגבורה?

מה מייחד את מי שעושה שונאו אוהבו? מה ההבדל העקרוני בין מנצח רגיל המתגבר על השונא לבינו? מה נחוץ לו לגבור זה [בתכונות או באידיאולוגיה]? פתח למחשבה יש בדברי ר' בחיי:

חובת הלבבות שער חמישי פרק ה

רבנו בְּחַיִּי בן יוסף אֲבֵן פִּקוּדָה (1050 - 1120) פילוסוף יהודי מחבר חובות הלבבות, הוגה דעות ודיין יהודי שגדל וחי בעיר סרגוסה בספרד המוסלמית בתור הזהב של יהדות ספרד. ספרו העיקרי, הנקרא "תורת חובת הלבבות" והמוכר יותר כ"חובות הלבבות", הינו ניסוח של "תורת המוסר" היהודית הספר נכתב בשנת 1080

ואמרו על חסיד, שפגע אנשים שבים ממלחמת אויבים, ושללו שלל אחר מלחמה חזקה, אמר להם: שבתם מן המלחמה הקטנה שוללים שלל, התעתדו למלחמה הגדולה! אמרו לו: ומה היא המלחמה הגדולה? אמר להם: מלחמת היצר וחיליו. ומן התימה, אחי, כי כל אויב שיש לך, כשתנצח אותו פעם ושתיים, ירף ממך ולא יעלה על לבו להילחם בך, לדעתו יתרון כחך על כחו, והוא מתייאש מנצח אותך ומגבור עליך. אבל היצר אין מספיק לו ממך ניצוח פעם ומאה פעמים, בין שנצח אותך, בין שנצחתו. כי אם ינצח אותך - ימיתך, ואם תנצחהו פעם אחת - יארוב לך כל ימיך לנצח אותך, כמו שאמרו רבותינו, זכרונם לברכה (אבות ב ד): אל תאמין בעצמך עד יום מותך.

אולם למה עד כדי שונאו אוהבו? שימו לב להדגשה של חז"ל במדרש הידוע:

מסכת שבת דף קיט עמוד א

תניא רבי יוסי בר יהודה אומר שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע

עונה אמן בעל כרחו ואם לאו מלאך רע אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך טוב עונה אמן בעל כרחו.

התוכלו לחשוב על דוגמאות מן המקרא בהם 'המלאך הרע עונה על כורחו אמן?

- ראו למשל: שמות פרק י פסוק כה
- שמאל א פרק כד פסוק י
- מלכים א' פרק יג פסוק לב
- מה כל כך חשוב בכך ש'המלאך הרע' יענה אמן?

אפשרות אחת [המנוסחת בסגנון גברי] נמצאת בתפיסת האתהפכה הקבלית-חסידית.

כך – על פי הקדמת ספר הזוהר – מוכרז בפתחה של ישיבה של מעלה בה עוסקים בסודות התורה ובתורתו של משיח:

זוהר ח"א דף ד עמוד א

מאן מנכון די חשוכא מהפכן לנהורא, וטעמין מרירא | תרגום: מי מכם אשר הפך חושך לאור והמר יטעם לו
למתקא...מאן דלא מצפה דא...לית ליה חולקא הכא | כמתוק...מי שלא מצפה זאת...אין לו חלק כאן.

למה רק בעל תכונות אלו רשאי להכנס לישיבה של מעלה? התביעה הטוטלית להפוך חושך לאור קשורה לתפיסה המכוננת את העולם:

אגרת הקדש פרק ח [תניא עמוד 226]

זזה שכתוב: 'זרח בחשך אור לישרים חנון ורחום וצדיק' [תהילים קיב פסוק ד] דעל ידי שהאדם חנון ורחום וצדיק
צדקות אהב, גורם לאור ה' שיזרח לנשמתו המלובשת בגופו העומד בחשך שהוא משכא דחויא [עור הנחש] זזה נקרא
בשם ישועה כד אתהפכא חשוכא לנהורא [כשמתהפך החושך לאור]...

כל עוד לא הפכנו שונא לאויב למעשה לא עשינו שום דבר בעל משמעות – בארו משפט זה לפי דברי אגרת הקדש!

פתח לפרשנות האחרת [הרכה – הנשית] נוכל למצוא בדברי המדרש על הפסוק בו פתחנו:

משלי פרק טז

(טז) בְּרָצוֹת ה' דְּרָכֵי אִישׁ גַּם אוֹיְבָיו יִשְׁלַם אֹתוֹ:

מיהם אויבי האדם? כיצד ומדוע ישלימו איתו?

בראשית רבה פרשה נד אות א

ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך ופיכל שר צבאו (משלי טז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו
רבי יוחנן אמר זו אשתו שנאמר (מיכה ז) אויבי איש אנשי ביתו מעשה באשה שקבלה על בעלה לשלטון והתיז את
ראשו וי"א אף התיז את ראשה
רבי שמואל אמר זה הנחש תנא ר' חלפתא אומר הנחש הזה להוט אחר השום ומעשה בנחש אחד שירד מן ההר
לבית ומצא קערה של שום ואכלה והקיא בתוכה וראה נחש שבבית ולא הוה יכול לעמוד לו כיון שיצא אותו הנחש יצא
הנחש של בית ומילא אותה עפר
רבי יהושע בן לוי אמר זה יצר הרע בנוהג שבעולם אדם גדל עם חבירו שתיים ג' שנים בכרך והוא קושר לו אהבה וזה
גדל עם אדם מנערותו ועד זקנותו אם מצא בתוך שבעים הוא מפילו בתוך שמונים הוא מפילו...
ד"א (משלי טו) ברצות ה' דרכי איש זה אברהם שנקרא איש דכתיב ביה (ישעיה מז) מארץ מרחק איש עצתי גם אויביו
זה אבימלך:

[צפרו את אבימלך לרשימת 'המלאכים הרעים' שהזכרנו בתחילת הלימוד].

מיהם האויבים? במה תיאום משלים את אופק ההתמודדויות של האדם וכיצד הוא מביא את ענין השלמה? מדוע המדרש פותח בדוגמא [המקוממת..] של האשה?

האם יש כאן פתח להבנה מקיפה יותר [נשית] של הפיכת שונא לאוהב?

הנחייה למהלך נפשי כזה מצויה בכתבים רבים ונקראת 'העלאת ניצוצות'. דוגמא מסבירה ראו מתוך דברי הרב קוק:

קובץ א רמ

כשעוסקים בתשובה, צריכים להגדיר ביותר את מהותם של הטוב והרע, כדי שהחרטה וזעזוע הרצון מחיוב לשלילה, יפול רק על הרע ולא על הטוב. ועוד יותר, שצריך לברר את הטוב הנמצא בעומק הרע, ולחזק אותו באותו הכח עצמו שבורחים מן הרע, כדי שתהיה התשובה כח פועל לטובה, המהפכת ממש את כל הזדונות לזכויות.

איך הופכים בתהליך התשובה את הזדונות לזכויות [אתהפכא...]? במה נבדלת שיטתו של הרב קוק משיטת בעל התניא? למה לאור זאת חשוב שמלאך רע יענה אמן?

המקור האחרון אף הוא ממשנת הרב קוק מוליך אותנו למקום חדש:

פנקס אחרון בביוסק פסקה יג

יצא לאור לאחרונה בסוף שנת תשס"ו. הרב קוק כתב את הגיגיו בפנקסים שממנו עובדו כתביו הדועים. בשנים האחרונות יוצאים לאור 'חומרי הגלם' המדהימים יותר ממה שעובד.

* המסכת שלו גלויה ומצליח להורות הלכה למעשה.

** זהו ציטוט שגוי מסכת עירבין נג. הציטוט המדויק הוא: דוד גלי מסכתא שאול לא גלי מסכתא דוד דגלי מסכתא כתיב ביה יראיך יראוני וישמחו שאול דלא גלי מסכתא כתיב ביה (אל כל) [ובכל] אשר יפנה ירשיע

הדבר המדהים הוא כי נוסח סוגיית הגמרא מתאים יותר לרעיון של הרב קוק מן הנוסח שצוטט מן הזכרון – התוכלו לשים לב במה?

דוד דגלי מסכתא * כתיב ביה בכל אשר יפנה ישכיל, שאול דלא גלי מסכתא כתיב ביה ובכל אשר יפנה ירשיע. ** הנצחון על המתנגדים, ביחוד בענינים הרוחניים, מצטייר בשני פנים, הא' להראות את הצד הרע שיש באותו הענין שהוא רוצה לנגד לו, ובהראות צד הרע ישמע העם ויטו אחר מדריך הטוב. אמנם לכל דבר רע יש איזה ענין טוב שמצדו הוא מושך את הלבבות אליו, על אף על פי שיש צדק גדול בהוראת הרע, מכל מקום כל זמן שרק את התכונות הרעות ישמיע, יפעול רק שהשומעים הישרים ירשיעו את המתקוממים [החולקים עליו] – אלו שבצד השני – האויבים], אבל המתקוממים עצמם הם מכירים את הצד הטוב הקטן שיש בענינם, ובשביל שהם רוצים

את אותו החלק הטוב הם מנצחים את כל הטוען נגדם ומרשיעים. על כן לא יהיה הנצחון של ההרשעה נצחון שלם, כיון שהאויב עצמו מחזיק בדעתו ומוצא את צדקו בגרעין הטוב שלו. זה אומנם נובע מפני שלא גלה המעמיד על האמת את המסכת בשלמותה. אבל מי שמגלה את כל ההשקפות הכלליות, ומגלה גם כן את הגרעין הטוב שיש בהרע המרובה, ומברר את סיבת החבה שיש למחזיקים בדברים שהרע מרובה בהם שהוא מפני אותו קורט הטוב הנגבל בו [המאוחה בתוכן] ועל כן הוא מראה לכל שצריך להציל את הרגעין הטוב בעצם טובו ולהשמר מכל הדברים הרעים הגורמים לו – אז גם האויבים עצמם נמלאים שכל טוב, וכיון שהם משכילים יותר ממה שהשכילו לפני זה, אז משלימים הם עם הצדיקים המחזיקים בטוב המרובה הכללי. על כן דוד דגלי מסכתא כתיב ביה בכל דרכיו ישכיל, שמשכילים ומדריכם להועיל, להכיר את הטוב בעצם, ולהשמר מכל רע שיוכל להיות נגרם גם בחיפוש דרך טובה וענינים טובים.

ברר לפי דברי הרב קוק את המונח העלאת ניצוצות ואת הערך של: מאויב לאוהב.

סכום: לפחות שלוש דרכים להפוך אויב לאוהב

1. הדרך של עגנון
2. הדרך של ראשית חכמה
3. הדרך של הרב קוק

